

מסמך רקע לדיון בנושא :

שירותי דת לעדה האתיופית

מוגש לוועדת העליה,
הקליטה והתפוצות

כתיבה : אלעד ואן-גלדר ואודי שפיגל, עובדי מחקר
אישור : שמוליק חדד-חזקיה, ראש צוות

כ"ז באלול תשס"ב
4 בספטמבר 2002

מבוא

במדינת ישראל חיים כיום כ- 80 אלף יהודים בני העדה האתיופית, המפוזרים בריכוזים שונים ברחבי הארץ. בשנות ה- 70 הם הוכרו כיהודים והיו זכאים לעלות מתוקף חוק השבות. חלקם, בייחוד בני העדה שעלו בראשית שנות השמונים, עבר גיור אורתודוקסי מלא,¹ ואילו חלק אחר, ככל הנראה רוב בני העדה הנמצאים כיום בישראל, עבר גיור חלקי בלבד או לא עבר גיור כלל. כתוצאה מכך, קיים ברבנות צורך לוודא את יהדותם של בני העדה המבקשים לקבל שירותי דת, ובייחוד כאלה המבקשים להרשם לנישואין. כפי שיפורט להלן, מצב זה מערים קשיים רבים על בני העדה המבקשים להנשא, ויוצר מצוקה ותחושה של אפליה ממוסדת.

שירותי דת

באופן עקרוני, שירותי הדת הניתנים לעדה האתיופית זהים לשירותי הדת הניתנים לכלל האוכלוסייה היהודית בישראל. ואולם, לבני העדה צרכים מיוחדים הנובעים ממסורתם הייחודית, ואלה לא תמיד ממולאים. אין בארץ כמעט בתי כנסת הבנויים על פי מסורת העדה, או ספרי תורה הכתובים בהתאם לה, אולם יש הסכמה כי משרד הדתות עושה מאמצים על-מנת להשלים את הפערים. אחת הפעולות העיקריות שנעשות היא בניית בתי כנסת ניידים, אשר מוסעים ממקום למקום בתיאום עם המועצות הדתיות והרשויות המקומיות ומשרתים את העדה. עד עתה נבנו עשרה מבנים כאלה, ומבנים נוספים נמצאים בשלבי בנייה שונים במטרה להיות מושלמים עד תקופת "הימים הנוראים".²

עם זאת, יש לציין כי גם בתחום זה נשמעות טענות על אפליה, גם בתחומים בהם אין לבני העדה צרכים ייחודיים. כך למשל, יש טענות כי לאחרונה החלה בניית מקוואות מיוחדים לבני העדה שכן יש מקוואות אשר מסרבים לשרת אותם, ללא כל סיבה הלכתית שניתן להצביע עליה.³

בעיית הנישואין

בקרב כל הגורמים העוסקים בנושא, קרי משרד הדתות, הרבנות הראשית והרבנים מבני העדה, שוררת הסכמה כי בעיית הנישואין היא הבעיה הדחופה והמטרידה ביותר, אשר פוגעת ביותר בבני העדה. עיקר הבעיה נובע מהספקות הקיימים ביחס ליהדותם של בני העדה. לאור הספק הזה, שולחות חלק מהמועצות הדתיות את בני העדה המבקשים להינשא לבדיקת יהדות. את הבדיקה עורך הרב הדנה – הרב הראשי לעדה האתיופית, או רב בן העדה המשרת במועצה הדתית (ראו להלן). לעיתים די באישורו זה, אולם לעיתים המועצה הדתית לא מכירה בו, ולכן הרב הדנה מחוייב גם להמשיך את הפרוצדורה ולהנפיק בעצמו את תעודת הנישואין.

¹ כלומר, טבילה במקווה לצורך גיור, והקזת דם המהווה חלק מטקס ברית המילה, ואשר נעשית למי שכבר מהול אך המהילה לא הייתה מסיבות דתיות (למשל, מי שנמהל מסיבות רפואיות ורוצה להתגייר, או תינוק שנולד מהול).

² שיחה עם הרב מזור בינה, רכז קליטה רוחנית במשרד הדתות, ועם הרב הדנה, 21 באוגוסט 2002.

³ מבוסס על שיחה עם הרב הדנה, 21 באוגוסט 2001. יש לציין כי הרב הדנה קיבל תלונה על הנושא, אך עדיין לא בדק את אמיתותה, וכי משרד הדתות לא מכיר את הטענה ולא מכיר מדיניות כזאת. עם זאת, הטענה מראה על תחושת הקיפוח שחשים בני העדה בקבלת שירותי הדת.

הבעיה, לפיכך, קיימת במספר רבדים :

- **הכרה ביהדות:** העובדה שעדיין, לאחר למעלה מעשר שנים, לא נפתרה באופן סופי בעיית יהדותם של יהודי אתיופיה ויש צורך בברור פרטני לגבי יהדותו של כל אחד מבני העדה המבקש להתחתן.
- **העדר מדיניות:** אין מדיניות ברורה ואחידה של הגוף המוסמך לטפל בבני העדה. חלק מהמועצות הדתיות מטפלות בהם וחלק מהמועצות לא, לפי קביעה מקומית של המועצה. חלק מהמועצות מכירות באישור היהדות שמנפיק הרב הדנה, וממשיכות בהליכי רישום הנישואין בעצמן, ואילו חלק טוענות שהאישור אינו מספק ומסרבות להמשיך בתהליך.⁴ יש לציין כי לפי **חוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב] התשל"א-1971**, "המועצה הדתית וחבריה יפעלו לפי פסיקת הרבנות המקומית והרבנות הראשית לישראל בכל ענין שבתחום תפקידיה וסמכויותיה של המועצה הדתית", וכן כי שר הדתות רשאי לכפות בצו על המועצה לפעול במידה ולדעתו היא לא ממלאת את תפקידה כהלכה. ניתן גם להגיש קובלנה נגד רב שלא ממלא את תפקידו כהלכה, וההליך המשמעותי יכול להסתיים אף בהעברתו מתפקידו. במילים אחרות, במידה ותקבע מדיניות על-ידי הרבנות הראשית, המועצות הדתיות יהיו מחוייבות לפעול על פיה, וניתן יהיה לאכוף חובה זאת.
- **רבנים מוסמכים מבני העדה:** כיום יש 13 רבנים מבני העדה האתיופית שהוסמכו בידי הרבנות הראשית, ומוסמכים לשרת במועצות הדתיות לכל דבר ועניין. לטענת משרד הדתות, רבנים אלו משובצים כולם במועצות הדתיות השונות (בין היתר עפולה, רחובות, נתניה, לוד וערד) וגם הם מוסמכים לטפל בבני העדה ולאשר את יהדותם. כיוון שהללו לא משובצים בכל המועצות הדתיות, החליט מנכ"ל המשרד להעניק להם גם סמכות אזורית, לטפל בבני העדה השייכים לאזור מסויים גם אם יש בו מועצות דתיות נוספות. ואולם, ככל הנראה לא כל המועצות הדתיות מודעות להנחיה, שכן במקרים רבים נשלחים הפונים אל הרב הדנה בלבד ולא אל הרב הממונה על האזור.⁵
- **מעמדו של הרב הדנה:** רוב בני העדה המבקשים להינשא מופנים, ללא קשר למקום המגורים, לרב הדנה היושב בתל-אביב. לטענת הרב הדנה, הוא משתדל לפתור את מרבית הבעיות בטלפון, אולם עדיין יש מספר רב של מקרים בהם יש צורך בפגישה אישית ואז לעיתים נאלצים הפונים להמתין חודשים לפני הפגישה. לטענת הרב הדנה, הוא גם סובל ממחסור במשאבים – מוקצה לו משרד קטן, ללא ציוד מתאים, וכל כוח האדם העומד לרשותו מורכב מפקידה. לטענתו, עם כל הרצון הטוב הוא לא מסוגל לטפל בתנאים כאלה בעדה המונה מעל שמונים אלף איש. הוא טוען כי פתרון חלקי של הבעיה יכול להיות העמדת לשכות לשימוש במועצות הדתיות השונות, ואמצעי תחבורה מתאימים, מה שיאפשר לו להסתובב בין המקומות השונים, להגיע אל הפונים במקומות מגוריהם במקום שהם יאלצו להגיע אליו, ולסייע לרבנים המקומיים בפתרון בעיות.

⁴ מבוסס על שיחה עם הרב מזור ביינה, רכז קליטה רוחנית במשרד הדתות, ועם הרב הדנה, 21 באוגוסט 2002, וכן על סנבטו, פ"א, 11 ביולי 2002 זכותנו במועצות הדתיות והרבנות הראשית – מכתב לח"כ צבי הנדל.

מבירור שנערך במשרד הדתות עולה כי הרב הדנה משתכר פחות מ- 10,000 ₪ ברוטו, וכי אין לו תקן. בראשית שנת 2001 לא הייתה התנגדות להעברת הרב מהמועצה הדתית כפר הרואה לרבנות הראשית, אולם ללא תקן מתאים וללא שיפור בתנאיו. הרבנות דורשת הקצאת תקן מתאים ביחד עם סעיף תקציבי רלוונטי כתנאי לשיפור מעמדו ותנאיו של הרב הדנה. לצורך ההשוואה, הרב הדנה משתכר כ"משרת בקודש", תפקיד הנחות במעמדו מרב עיר, וזאת למרות שהרב הדנה משרת, באופן בלעדי כמעט, קהילה של למעלה משמונים אלף איש. עוד יש לציין כי גודל מועצה דתית נקבע יחסית לגודל הקהילה אותה היא משרתת – **לפי חוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב] התשל"א-1971**, יקבע שר הדתות את גודל המועצה הדתית, ובתנאי שגודלה לא יעלה על גודל המועצה המקומית. לפי פקודת העיריות, יהיה גודלה של מועצה ליישוב שמספר תושביו 100,000-25,000 15-21 חברים, ובאישור שר הפנים ניתן להגדילה עד 31 חברים, כלומר, אם הקהילה האתיופית תוגדר כקהילה נפרדת, המועצה הדתית שתמונה לה תמנה לכל הפחות 15 חברים.⁶

בתגובה לטענות אלה, טוען משרד הדתות כי אין בעיה של כוח אדם, אלא בעיה של מודעות המתבטאת בחוסר ניצול של כוח האדם הקיים ויתר המשאבים הקיימים, כמו, למשל, הרבנים בני העדה המשולבים במועצות הדתיות.

בעיית הקייסים⁷

בעיה נוספת הקשורה לשירותי הדת הניתנים לעדה האתיופית קשורה למנהיגות הדתית המסורתית של העדה – הקייסים. מצד אחד, זוהי המנהיגות המסורתית, אשר קנתה לעצמה מעמד לאורך שנים ואשר מהווה בעיני רבים מבני העדה את הסמכות הדתית העליונה. מצד שני, הרבנות לא מכירה בסמכותם של הקייסים, ומבחינה חוקית הם אינם מוסמכים לתת שירותי דת כלשהם. עוד יש לציין, כי בעקבות מחאה ממושכת, נקבע כי הקייסים יקבלו משכורות ממשרד הדתות באמצעות המועצות הדתיות, וכך כיום רשומים בתיקי המשרד כ- 60 קייסים. במילים אחרות, זהו מעמד המוכר על-יד המשרד לצורך קבלת שכר, מוכר על ידי העדה כסמכות רוחנית, אך אין לו כל סמכות חוקית.

משרד הדתות טוען כי לא ניתן להסמיק את הקייסים לתת שירותי דת, שכן במסורת האתיופית חסרים חלקים רבים המרכיבים את ההלכה היהודית המקובלת, ואשר נדרשים מרבנים, כגון בקיאות ב"שולחן ערוך". כמו כן, לא ידוע למשרד על קייסים שהשלימו את הכשרתם התורנית במטרה לקבל סמיכה לרבנות. אלה מבני העדה שהוסמכו לרבנות עשו זאת במסלול המקובל. אין כיום במשרד הדתות תוכניות לשלב את הקייסים במתן שירותי דת, ובכל מקרה נראה כי מדובר בסוגיה סבוכה הדורשת הסכמה הדדית של הקייסים ושל הרבנות כאחד.

---

⁵מבוסס על שיחה עם הרב מזור בינה, רכז קליטה רוחנית במשרד הדתות, 21 באוגוסט 2002
⁶יש לציין כי הרב הדנה מעניק בעיקר שירותים הנוגעים לנישואין וגירושין, בעוד שרב עיר, ומועצות דתיות מטפלות במגוון רחב הרבה יותר של נושאים. ועדיין ברור כי יש חוסר פרופורציה מסויים.

סיכום

עיקר הבעיה הנוגעת למתן שירותי דת לבני העדה האתיופית נוגעת לתחום הנישואין. בשל ספקות הקיימים בממסד האורתודקסי לגבי יהדותם, נאלצים במקרים רבים בני העדה להגיע לתל-אביב בלי קשר למקומות מגוריהם, ועדיין לא תמיד נמצא פתרון מלא לבעיה. לא קיימת מדיניות אחידה ומחייבת לגבי הסמכות המתאימה לטיפול בבני העדה, וכך נוצרת תלות בהשקפות הספציפיות של המועצה הדתית הרלבנטית. כל הצדדים מסכימים כי מדובר בבעיה משמעותית אשר פוגעת רבות בעדה, ובייחוד בבניה הצעירים אשר משתלבים בכל שכבות החברה הישראלית אולם מוצאים את עצמם מופלים לרעה בכל הנוגע למתן שירותי דת.

יש גם בעיה של מודעות, שכן לטענת משרד הדתות קיים כוח אדם מספיק לטיפול בבני העדה. לעומתם טוען הרב הדנה כי קיימת בעיית משאבים בכל הנוגע לטיפול בבני העדה. כך או אחרת, ברור לכולם כי המדיניות הנוהגת כיום משמשת כפתרון זמני בלבד וכי יש צורך לכנס דיון של כל הגורמים הנוגעים בדבר כדי למצוא פתרון מהותי. נראה גם כי יש צורך למצוא תפקיד מהותי יותר לקייסים, אשר מקבלים משכורות מהמדינה אולם לא מוסמכים לתת שירותים, למרות מעמדם בקרב בני הקהילה.

---

⁷ מבוסס על שיחות עם הרב מזור בינה ועם הרב הדנה, 21 באוגוסט 2002, וכן פרופסור מיכאל קורינדלי, 19 באוגוסט 2002.

מקורות

חוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב], התשל"א-1971
פקודת העיריות

וינר ע., 14.2.02. הרב יוסף הדנה – מכתב לשר ד"ר יוסי בלין. הרבנות הראשית.
סנבטו פ. א., 11.7.02. זכותנו במועצות הדתיות והרבנות הראשית – מכתב לח"כ צבי הנדל.
פרוטוקול משיבה של "ארגון הגג של עולי אתיופיה" ונציגי הציבור עם שר הדתות. 29.3.01.

שיחות

הרב מנחם ולדמן – מנהל מכון שבות-עם. טלפון בתאריך 19 באוגוסט 2002.
פרופ' מיכאל קוריןלדי. שיחת טלפון בתאריך 19 באוגוסט 2002.
הרב יוסף הדנה. שיחת טלפון בתאריך 21 באוגוסט 2002
הרב מזור ביינה, רכז קליטה רוחנית במשרד הדתות. שיחת טלפון בתאריך 21 באוגוסט 2002.

נספחים

1. יהדות אתיופיה

יהדות אתיופיה מכונה בפי יהודי העדה " ביתא ישראל" – שם "המכוון לבטא את הקשר של העדה לאלוהי ישראל, לתורת משה, לעם ישראל ולארץ ישראל, כצאצאים האמיתיים של עם ישראל הקדמון". שם נוסף שהקהילה נושאת הינו "פלשים" ומשמעותו גולים ומהגרים.⁸ קיימות תיאוריות שונות המתייחסות ליצירת קהילת יהודי אתיופיה אולם לא ידוע על מסמך היסטורי המעיד באופן ישיר על הגעתם של ראשוני היהודים לאתיופיה.⁹ בשנת 1973 הכיר הרב עובדיה יוסף, הראשון לציון, הרב הראשי הספרדי ביהדותם של קהילת יהודי אתיופיה. עד אז שררה מחלוקת בעולם ההלכתי לגבי יהדותם של יהודי אתיופיה. הכרה זו הובילה לכך שבשנת 1975 הוכרה זכותם לעלות לישראל מתוקף חוק השבות.¹⁰

1.2 העליה לישראל.

עם קום מדינת ישראל לא פנו גורמי העלייה ליהודי אתיופיה על מנת להעלותם ורק בשנת 1977 נשלח שליח עליה לאדיס אבבה כדי לדון עם השלטונות בנושא עלייתם של יהודי אתיופיה.

עליות עיקריות¹¹

שנה	עליה	היקף העליה	הביצוע	הערות
1978	התחלת העליה מאתיופיה	2 קבוצות		בסוף אותה שנה מנעו השלטונות באתיופיה את המשך יציאתם של היהודים
1980 - 1984	יציאת יהודים מאתיופיה למחנות פליטים מסודן והגעה לישראל	20,000 (מתוכם 4,000 מתו בדרך או במחנות הפליטים). 7,000 עולים הגיעו בתקופה זו לישראל	העליה לישראל דרך הים ודרך האוויר	היקף היוצאים והעולים הינו על-פי אומדן של הסוכנות ומשרד הקליטה. ההגעה לישראל אורגנה על-ידי "המוסד"
נובמבר 1984 עד ינואר 1985	"מבצע משה"	7,500 מתוך השוהים במחנות בסודן	רכבת אווירית	המבצע נערך בסיוע ארה"ב. והופסק טרם זמנו עקב חשיפה תקשורתית
אמצע שנות ה-80	עליה של יהודים בהיקף מצומצם			
מאי 1991	"מבצע שלמה"	14,500	רכבת אווירית	הרקע למבצע היה התערערות

⁸ מיכאל קורנאלדי, יהדות אתיופיה: זהות ומסורת, ירושלים, ראובן מס, תשמ"ט, עמ' 56-60.

⁹ שם, ע' 6.

¹⁰ שושנה בן דור, העליות הגדולות מארצות המזרח: דפי מידע ומבחר מקורות – אתיופיה, ירושלים, התש"ס, עמ' 3-5.

¹¹ שם, עמ' 6-7.

שנה	עליה	היקף העליה	הביצוע	הערות
			שנמשכה כיומיים.	השלטון באתיופיה וחשש לחיי היהודים. ארה"ב סייעה למבצע
שנות ה - 90	המשך עליה של יהודים ממחוז קונארה ושל בני הפלשמורה			

החל מ -1989 ועד היום עלו כ - 40,500 עולים מאתיופיה (לרבות בני הפלשמורה)¹²

¹² שיחה טלפונית עם יחזקאל לביא, הממונה על חוק חופש המידע במשרד הפנים, בתאריך 25 בפברואר 2002.